

TOSPROGEDE UNGES LÆSNING – BELYST MED PISA

NIELS EGELUND, PROFESSOR, DR.PÆD., DANMARKS INSTITUT FOR PÆDAGOGIK OG UDDANNELSE, AARHUS UNIVERSITET

I slutningen af 1990'erne begyndte der at komme forskningsmæssig interesse for flersprogede elevers skoleresultater, først og fremmest i læsning. Der var imidlertid tale om rent danske undersøgelser, og det er først med PISA-undersøgelserne, at det har været muligt at sammenligne kompetencer på flere fagområder på tværs af lande og over tid. PISA har dykket dybt ned i flersprogede elevers læsekompetencer i 2009 og gør det igen i 2015, og i 2017, når rapporten offentliggøres, bliver det muligt at få et nyt blik over udviklingen.

Frem til 2001 var der relativt lidt fokus på tosprogede elevers læsekompetencer, og det eneste større kvantitative projekt var blevet initieret af Nielsen og Holst (1996) fra det daværende Danmarks Pædagogiske Institut. Projektet inddrog betydningen af modersmålsundervisning, og der var derved lagt op til heftig debat, som ikke udeblev, da projektet (Nielsen, 1997) viste, at tosprogede elever havde svagere læsekompetence end dansksprogede, og at modersmålsundervisning ikke syntes at have effekt. Denne artikels forfatter blev derfor inspireret til at anvende PISA-resultaterne fra PISA 2000 (Andersen m.fl., 2001) til at belyse den ene af problemstillingerne, om tosprogede har svagere læsekompetence end danske, idet der samtidig blev set på, om der var forskelle mellem 1. og 2. generations tosprogede. Her viste det sig, at 1. generation faktisk læste bedre end 2. generation, men da andelen af tosprogede elever i PISA var relativt beskedent, var resultaterne usikre. Det samme gjaldt i de næste to runder af PISA i 2003 og 2006, og det blev derfor besluttet, at man ville inddrage en større andel af tosprogede elever i PISA 2009, som blev offentliggjort året efter (Egelund, 2010). Der er kommet en særskilt rapport om de etniske elevers resultater i læsning. (Egelund m.fl., 2011), som kaldes "PISA

Etnisk". I 2017 vil der igen komme en PISA Etnisk-rapport i læsning. Testningen til denne rapport har fundet sted i foråret 2015, og vi vil da igen kunne se, om der er sket ændringer.

PISA – formål og metode

PISA-programmet (PISA står for Programme for International Student Assessment) er etableret i et samarbejde mellem regeringer i OECD-medlemslande, og formålet med programmet er at måle, hvor godt unge mennesker er forberedt til at møde udfordringerne i dagens informationsfund. PISA-testen er karakteristisk ved, at den ikke vurderer kompetencerne ud fra specifikke læseplaners indhold, men i stedet ser på, hvor godt de unge kan bruge deres kunnen i forhold til udfordringer i det virkelige liv.

65 lande er indgået i den fjerde runde af PISA 2009, og resultaterne fra PISA vedrører, som i de første runder, tre faglige områder – i undersøgelsen kaldet domæner – som omfatter *læsning, matematik og naturvidenskab*. I PISA 2009 er læsning, som i PISA 2000, hoveddomænet, der derfor dækkes mest grundigt. PISA lægger på alle tre testdomæner vægt på en vurdering af elevernes evne til at reflektere over deres kundskaber og erfaringer og til at behandle emner i forhold til deres eget liv. Herunder vurderes evnen til at kunne "læse mellem linjerne", at kunne gennemskue et underforstået budskab og at kunne vurdere perspektiverne i en samfundsmæssig sammenhæng. Endelig betoner PISA de kommunikative færdigheder.

Ud over domænerne indgår baggrundsoplysninger afgivet af eleverne, omfattende elevernes klassetrin, køn, familiebaggrund, socialøkonomiske baggrund, sprog talt i hjemmet, immigrantstatus, fritidsakti-

viteter samt holdninger til skolegang. Videre indgår elevernes kendskab til og erfaringer med it, ligesom skolelederne har leveret oplysninger vedrørende skolen og lærerne. Endelig har forældrene suppleret med oplysninger om forhold i hjemmet og oplevelser af skolen.

PISA er designet til at forsyne uddannelsespolitikere, uddannelsesadministratorer og praktikere med en omfattende vurdering af læringsresultater målt ved slutningen af den undervisningspligtige periode. Vurderingen sker i sammenlignelige tal, der kan vejlede ved politiske beslutninger og ressourceallokeringer, og PISA kan give indsigt i den blanding af faktorer, der opererer ensartet eller forskelligt hen over lande og regioner.

Der er i den danske del af PISA 2009 indgået 5.924 15-16-årige elever fra 285 skoler, og undersøgelsen omfatter både offentlige skoler og frie skoler. Der er i forbindelse med dataindsamlingen som nævnt inddraget et ekstra stort antal skoler med tosprogede elever for at få en større dækning af disse elevers baggrund og kompetencer. Ved hjælp af en såkaldt vægtning af de indgående elevers bidrag til den totale datamængde er det sikret, at data udgør et repræsentativt udsnit af danske elever. Der er i forbindelse med den danske PISA-testning undtaget godt 8 % elever på grund af faglige, sociale eller fysiske handicap. Danmark er det af de 65 deltagende lande, som har undtaget flest elever. Det er ikke muligt at redegøre for grunden til, at Danmark har en høj eksklusionsprocent, idet det – ud over elever på specialskoler – er skolernes ledere, som har besluttet, hvilke elever der skal ekskluderes.

De overordnede resultater i PISA Etnisk 2009

Helt overordnet gælder, at der såvel i PISA 2009 – som i PISA 2000 – er ganske betydelige forskelle mellem elever uden indvandrerbaggrund og elever med indvandrerbaggrund. (PISA-resultaterne opgøres i point på en skala, hvor OECD-landenes gennemsnit er 500 point, og hvor "standardafvigelsen" er 100 point. Et års læringstilvækst svarer til ca. 40 point.) Forskellene mellem elever med og uden indvandrerbaggrund er størst i naturvidenskab med omkring 90 point, mindst i matematik med omkring 70 point, mens den for læsning er godt 70 point. Dette betyder, at tosprogede elever er ca. to år bagefter deres etnisk danske klassekammerater. For læsning er der for elever med

indvandrerbaggrund sket en stigning på fem point på skalaen information, mens der er sket et fald på otte point på refleksion. Samlet set kan det i øvrigt konstateres, at gabet mellem elever uden og med indvandrerbaggrund fra 2000 til 2009 er reduceret med syv point for læsning, øget med syv point for naturvidenskab, mens der ikke er nogen substantiel forskel for matematik. Alt i alt er resultaterne derfor ikke opløftende, når det betænkes, at der i den forløbne 9-års periode er sket en betydelig indsats netop med henblik på at løfte niveauet for elever med indvandrerbaggrund, dels i forbindelse med dansk som andetsprog, dels i forbindelse med en øget evalueringskultur. Det skal dog tages i betragtning, at mens elever uden indvandrerbaggrund udgør en relativt homogen gruppe, er elevgruppen med indvandrerbaggrund langt mere heterogen, da der løbende sker en forandring i først og fremmest de asylsøgende grupper.

Helt overordnet gælder, at der såvel i PISA 2009 – som i PISA 2000 – er ganske betydelige forskelle mellem elever uden indvandrerbaggrund og elever med indvandrerbaggrund.

Det gælder som allerede nævnt, at der i PISA 2009 er godt 8 % af samtlige elever, der er undtaget fra PISA-undersøgelsen på grund af sproglige handicap eller specialundervisningsbehov – en del af disse elever er formodentlig indvandrerlever, der på grund af sproglige handicap er fritaget for deltagelse i testningen. I PISA 2000 var det kun godt 3 % af samtlige elever, der var undtaget. Havde der kun været undtaget godt 3 % elever i PISA 2009, ville gabet, mellem elever med indvandrerbaggrund og elever uden, sandsynligvis have været lidt større.

PISA 2009 viser også, at blandt elever med indvandrerbaggrund klarer 2. generation sig klart bedre end 1. generation. I PISA 2000 (og i PISA 2003) så man det modsatte billede for læsning, men det kan skyldes, at der i de ordinære PISA-runder frem til 2009 kun har været et ret beskedent antal elever at basere analyserne på, og forskellene var da også statistisk set usikre.

Når man ser på de tre lande, der udgør den hyppigste indvandrerbaggrund, viser det sig, at elever med baggrund i de tidligere jugoslaviske republikker scorer højest, fulgt af Pakistan og Tyrkiet.

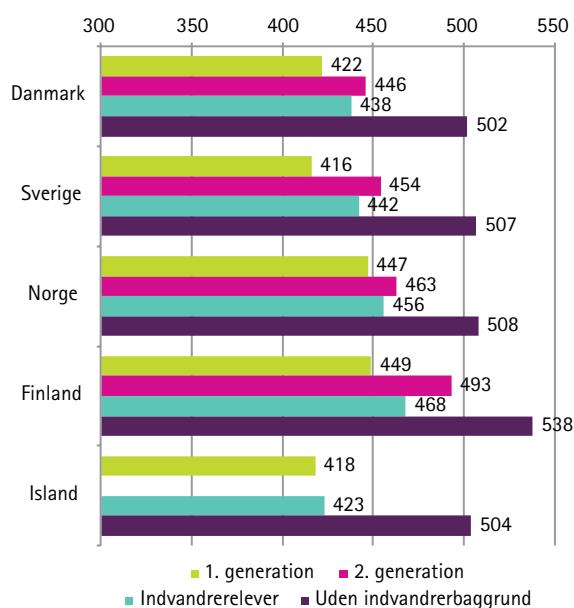
PISA opererer med en grænse for, hvornår der foreligger en funktional læsekompetence forstået på den måde, at eleverne læser så godt, at de er i stand til at gennemføre en ungdomsuddannelse. I PISA 2009 er det 13 % af eleverne uden indvandrerbaggrund, der ligger under denne grænse, mens der blandt indvandrererelever, af henholdsvis 1. og 2. generation, er 43 og 32 %, som ligger under grænsen. Dette er en forbedring i forhold til år 2000 på 11 point.

Når man ser på de tre lande, der udgør den hyppigste indvandrerbaggrund, viser det sig, at elever med baggrund i de tidligere jugoslaviske republikker scorer højest, fulgt af Pakistan og Tyrkiet.

Blandt de øvrige resultater fra PISA 2009 er der et bemærkelsesværdigt fund, og det er, at elever med indvandrerbaggrund er den gruppe, som har mest læseengagement i fritiden. Eleverne med indvandrerbaggrund fremviser et større læseengagement i fritiden, og det er også interessant, at der ikke er betydende forskelle i læseengagement mellem 1. og 2. generation af indvandrererelever.

Social og etnisk baggrund og elevernes læsefærdigheder

Når man som i Tabel 1 sammenligner resultaterne for indvandrererelever i de nordiske lande gælder det, at Danmark og Sverige ligner hinanden meget, såvel for 1. som 2. generation. I Island ligger 1 generation også på samme niveau, mens der ikke er tal for 2. generation. For Norge gælder, at 2. generation ligner Danmark og Sverige, mens 1. generation ligger på et noget højere niveau end Danmark, Sverige og Island. 1. generationselever i Finland ligger på samme relativt høje niveau som i Norge, mens 2. generation ligger klart over de øvrige nordiske lande og næsten på OECD-gennemsnittet.

Tabel 1. Gennemsnitlige læsescore for elever med og uden indvandrerbaggrund i de nordiske lande. Resultaterne for 2. generation i Island er ikke medtaget pga. for få observationer.

I Danmark skyldes ca. en tredjedel af efterslæbet indvandrererelevernes socioøkonomiske baggrund, mens resten relaterer sig til andre forhold, som har med indvandring at gøre, først og fremmest at dansk er andetsprog, men også kulturelle forskelle. Island og Danmark er de lande i Norden, hvor der er størst socioøkonomisk forskel mellem elever med og uden indvandrerbaggrund. Efterslæbet er i øvrigt mindst for elever, der taler testsproget i hjemmet.

Danmark har, sammenlignet med de øvrige nordiske lande, forholdsvis få indvandrererelever, der ligger helt i top. Blandt de nordiske lande er andelen af svage læsere i 1. generation lavest i Norge og højest i Sverige. Af svage læsere i 2. generation har Finland den laveste andel, Danmark den højeste.

I Danmark såvel som i de øvrige nordiske lande er indvandrerdrengene den gruppe, der har den laveste læsescore.

Det er for de nordiske lande et fælles mønster, at 1. generationselever, der er kommet til værtslandet i førskolealderen, klarer sig lige så godt som 2. generationselever. Desuden er der kun i Danmark klare tegn på, at der er et efterslæb i forhold til læsescore mellem tidligt og sent ankomne 1. generationselever, når der er taget højde for forskelle i socioøkonomisk baggrund.

Sammenlignet med de andre nordiske lande er Danmark det land, hvor færrest elever med indvandrerbaggrund taler et andet sprog end testsproget i hjemmet. Der er en positiv sammenhæng mellem at tale testsproget i hjemmet og elevernes læsescore i Danmark og Sverige (også når der tages højde for socioøkonomiske forskelle), mens en sådan statistisk sikker sammenhæng ikke findes i Norge og i Finland. Det er et generelt træk, at hvis man tager højde for, at eleverne i de forskellige sproggrupper har forskellige forudsætninger med hensyn til socioøkonomisk status, så mindskes efterslæbet i læsefærdighederne i forhold til de indvandrelever, der taler testsproget i hjemmet.

Danmark har, sammenlignet med de øvrige nordiske lande, forholdsvis få indvandrelever, der ligger helt i top.

Det er kun i Danmark, at det er en fordel i forhold til læseresultater, at begge forældre er udearbejdende frem for kun én forælder, når der er taget højde for forskelle i social baggrund. Familiestrukturen, om der er tale om en enlig forælder eller om to voksne, synes derimod ikke at spille en særlig rolle for læsescorer blandt indvandrelever. Det er i øvrigt alt andet lige nemmere for indvandrelever i Danmark at bryde den sociale arv end i Sverige, mens der ikke er sikre forskelle i forhold til de øvrige nordiske lande.

Skolernes elevsammensætning og elevernes læsefærdigheder, hjemmebaggrund og skoleforhold

I Danmark scorer elever uden indvandrerbaggrund, som går på skoler med 40 % eller flere tosprogede, signifikant lavere i PISA's læsetest sammenlignet med elever uden indvandrerbaggrund, som går på skoler med under 10 % tosprogede. På skoler med op til 40 % tosprogede er der imidlertid ikke de store forskelle på læsescorer for elever uden indvandrerbaggrund. Blandt indvandrelever, klarer de elever, som går på skoler med under 10 % tosprogede, sig bedst – men stadig 48 point under elever uden indvandrerbaggrund på samme type skole. Indvandrelever på skoler med 60 % eller flere tosprogede elever scorer i gennemsnit 51 point mindre i læsetesten sammenlignet med indvandrelever på skoler med kun få tosprogede.

Når der korrigeres for elevernes socioøkonomiske og kulturelle baggrund ved hjælp af PISA's indeks for

økonomisk, social og kulturel status (forkortes: ESCS), er pointforskellene for eleverne uden indvandrerbaggrund på tværs af skoletyper ikke længere statistisk signifikante. Med andre ord er de elever uden indvandrerbaggrund, som går på skoler med mange tosprogede (40 % eller flere), samtidig dem, som har en relativt svag socioøkonomisk baggrund, og dette er hovedforklaringen på, hvorfor de klarer sig forholdsvis dårligt i læsetesten.

Når vi på samme måde korrigerer for indvandrelevers hjemmebaggrunde, finder vi, at forskelle i familiebaggrunde kun er en mindre del af forklaringen på forskellene på tværs af skoler. Den største del af forklaringen skal findes i andre forhold. Sådanne andre forhold kan være karakteristika ved indvandreleverne eller deres familiebaggrund, som ikke opfanges af PISA's ESCS-indeks, fx traumatisering i forbindelse med krigshandlinger. Det kan også være forhold netop på skoler med høje tosprogsandele, som på en eller anden måde er medvirkende til, at indvandreleverne på disse skoler læser dårligere, men som tilsyneladende ikke påvirker læsefærdighederne hos elever uden indvandrerbaggrund.

Skoler med meget store andele tosprogede elever står jo alt andet lige over for nogle andre undervisningsmæssige udfordringer (sprogligt og kulturelt) end skoler med meget få tosprogede elever.

ESCS-indekset opsummerer en række selvrapporterede informationer om elevernes familiebaggrund. Ud over de faktorer, som er med i indekset, er forældrene i Danmark blevet spurgt om deres læsevaner. Resultaterne viser, at for alle elever – med og uden indvandrerbaggrund – gælder det, at de børn, hvis forældre læste for dem hver eller næsten hver dag, da de gik i 1. klasse, klarede sig bedre i PISA-læsetesten som 15-årige. De elever, som samtidig gik på skoler med færre tosprogede, klarede sig bedst. Blandt indvandrelever på skoler med 40 % tosprogede eller flere, viser resultaterne, at de elever, hvis forældre læste hver eller næsten hver dag for dem, da de var mindre, opnåede en læsescore i PISA, som var 35 point højere end de indvandrelever, hvis forældre nøjedes med at læse for dem en til to gange om ugen. En pointforskel af denne størrelsesorden svarer næsten til det, der på OECD-plan opnås på et helt skoleår. Også her er der for indvandrelever forskel på sammenhængen mellem forældrenes højt læsning og deres PISA-score på tværs af skoletyper. Forskelle i ESCS forklarer en del af disse forskelle, men langt fra det hele.

Foruden forskelle i forældrenes læsevaner – for egen og for børnenes skyld – kan der være forskelle på forældrenes forventninger til skolen afhængig af, hvilken skole de har valgt til deres børn. Blandt de elever, som går på skoler med mindre end 10 % tosprogede elever, gælder det, at hver fjerde elev går på en skole, hvor skolelederen oplever et konstant pres fra *mange* forældre med forventninger om, at skolen sætter og opnår en høj boglig standard blandt eleverne. Omvendt er det sådan, at for elever som går på skoler med 60 % eller flere tosprogede, oplever flertallet af skolelederne *næsten intet* forventningspres fra forældrene om høje boglige standarder.

Vi har også set på skole- og undervisningsmiljøet i de forskellige skoletyper. Her viser PISA 2009-data, at omkring 13 % af eleverne i Danmark går på skoler, hvor skolelederen svarer, at det er sandsynligt eller meget sandsynligt at flytte en elev pga. ringe boglige færdigheder. Til sammenligning er dette kun tilfældet for 6 % i Finland og under 2 % i de tre andre nordiske lande. Der er endvidere flere elever, der går på skoler i Danmark, hvor det er sandsynligt eller meget sandsynligt at flytte en elev pga. adfærdsproblemer sammenlignet med især Sverige og Finland, men også i forhold til Norge og Island.

Elevernes manglende respekt for lærerne ligeledes synes at udgøre en hæmsko for indlæringen på skoler med mellem 40 og 60 % tosprogede.

Eleverne er i et spørgeskema blevet spurgt om, hvor godt de selv mener, at de kommer ud af det med deres lærere. Også her er der interessante forskelle på tværs af skoletyperne. Færre elever på skoler med 40 % eller flere tosprogede elever svarer bekræftende på, at de kommer godt ud af det med de fleste af deres lærere, at deres lærere er interesserede i deres velbefindende, og at lærerne behandler dem retfærdigt sammenlignet med elever på andre skoler. Også skolelederne har besvaret et skema, og her viser det sig, at hver fjerde skoleleder på skoler med mellem 40 og 60 % tosprogede elever mener, at lærernes lave forventninger til eleverne hæmmer elevernes indlæring. Denne andel er væsentlig større end på de andre skoletyper. Ca. 78 % af eleverne på skoler med mellem 40 og 60 % tosprogede elever i Danmark har en skoleleder, der svarer, at elever, der forstyrrer i timerne, er hæmmende for indlæringen på skolen. Skolelederne mener endvidere, at elevernes manglende respekt for lærerne ligeledes synes at udgøre en hæmsko for indlæringen på skoler

med mellem 40 og 60 % tosprogede. Derudover er det interessant at bemærke, at ca. 13-15 % af eleverne på skoler med *op til 20 %* tosprogede elever, har en skoleleder, der mener, at elevernes manglende respekt for lærerne hæmmer elevernes indlæring.

Konklusion

Alt i alt er der tale om resultater, der ikke kan undgå at give anledning til bekymring, i særdeleshed når man tænker på, hvor meget der siden slutningen af 1990'erne er gjort for at udbrede dansk som andet-sprog, interkulturel pædagogik og i nogle af de store kommuner uddannelse af sprogvejledere. Der er et gab mellem tosprogede og dansksprogede elever på næsten to års læringsudbytte. Der er stor forskel i læsekompetencen mellem tosprogede af forskellig etnisk herkomst. Vi er i Danmark især dårlige til at få tosprogede op blandt gruppen af rigtig dygtige læsere. Skoler med høj koncentration af tosprogede er relativt set dårligere til at løfte tosprogede end skoler med lav koncentration. Tosprogede elevs manglende respekt for lærerne udgør et særligt problem. Nu ser vi spændt frem til den næste PISA Etnisk, der formentlig offentliggøres i marts 2017.

Litteratur

Andersen, A. M., Egelund, N., Jensen, T. P., Krone, M., Lindenskov, L., og Mejding, J. (2001). *Forventninger og færdigheder – danske unge i en international sammenligning*. Socialforskningsinstituttet.

Egelund, N. (2002). *Tosprogede og dansksprogede – forskelle mellem faglige og sociale færdigheder for de 15-16 årige unge*. Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag.

Egelund, N. (red.) (2010). PISA 2009. Danske unge i en international sammenligning. Dafolo.

Egelund, N., Nielsen, C. P., og Rangvid, B. S. (2011). PISA Etnisk 2009. Etniske og danske unges resultater i PISA 2009. AKF Rapport.

Nielsen, J. C. (1997). Tosprogede elevs danskkundskaber på folkeskolens ældste klassetrin. Danmarks Pædagogiske Institut.

Nielsen, J. C., og Holst, C. (1996). Læseundervisning i klasser med tosprogede elever. Danmarks Pædagogiske Institut.